

Prof. dr hab. Piotr Franaszek
Instytut Historii, Uniwersytet Jagielloński

Ocena dorobku naukowego dr. Zbigniewa Bereszyńskiego, a w szczególności ciąg publikacji o tematyce „Władza i społeczeństwo na Śląsku Opolskim w latach 1945–1990” oraz monografii *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945–1990*, wyd. 2, Opole – Gliwice 2019, ss. 262 (wydanie niemieckie: *Der kommunistische Sicherheitsapparat und die deutsche Bevölkerung in Oberschlesien zwischen 1945 und 1990*, Opole 2020) zgłoszonej wraz z ciągiem publikacji jako osiągnięcie naukowe

Dr Zbigniew Bereszyński, starający się o stopień naukowy doktora habilitowanego w naukach humanistycznych, dyscyplinie historia jest z wykształcenie chemikiem, gdyż w 1980 r. ukończył studia wyższe na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego. Jednak decydujące dla jego dalszego naukowego rozwoju jako humanisty miały historyczne wydarzenia z lat 1980-1981 (a zwłaszcza powstanie NSZZ „Solidarność”), które w istotnym stopniu przeddefiniowały jego życie osobiste, a w tym także jego rolę w upowszechnianiu rzetelnej wiedzy o naszej przeszłości. To doświadczenia z tego okresu, publicystyka uprawiana na łamach pism wydawanych przez „Solidarność” i NZS, internowanie czy działalność w konspiracji tylko umocniły Jego postanowienie głębszego zaangażowanie się publikowanie historycznych tekstów naukowych i popularnych. Ta postawa doprowadziła Go do uzyskanie stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w 2012 r. Podstawą uzyskania stopnia doktora była rozprawa zatytułowana *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” na Opolszczyźnie w latach 1980–1989* obroniona na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

W przybiegu kariery zawodowej dr Bereszyński wykazuje szereg miejsc zatrudnienia, z czego najdłuższy okres odnosi się do pełnienia kilku funkcji administracyjnych w Przedsiębiorstwie Budownictwa Hydrotechnicznego „Odra-1” w Opolu. Stosunkowo niedługi okres dotyczy pracy w instytucji o charakterze kulturalnym i badawczym czyli w Państwowym Instytucie Naukowym Instytutu Śląskiego w Opolu i w Instytucie Śląskim, w których to placówkach dr Bereszyński mógł poświęcić część swojego czasu na realizację prac badawczych. Oznacza to, że większość Jego tekstów o charakterze naukowym powstała w wyniku zainteresowania historią, własnej determinacji i wewnętrznej potrzeby prowadzenia takich badań. Z pewnością decyzję o podjęciu tych działań przyspieszyło popularyzowanie przez Niego zagadnień historycznych na łamach pism wydawanych przez „Solidarność”, NZS i środowiska opozycyjne oraz poprzez zaangażowanie się w działalność „Solidarności” podziemnej.

Ocena dorobku naukowego

Ocena dorobku dr. Bereszyńskiego nie jest łatwa. Jak na badacza, który stosunkowo późno rozpoczął działalność naukową dorobek ten jest imponujący pod względem liczby opublikowanych pozycji. Jest on także zróżnicowany tematycznie, aczkolwiek w zdecydowanej większości dotyczy Śląska Opolskiego. Chociaż w recenzji w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego najważniejsze są te pozycje naukowe, które ukazały się po uzyskaniu stopnia doktora, warto jednak odnotować, że już przed tym wydarzeniem w dorobku habilitanta znalazło się 19 artykułów naukowych i rozdziałów w monografiach recenzowanych, kolejnych 10 pozycji w pracach nierecenzowanych, 7 haseł encyklopedycznych w poważnych opracowaniach oraz jedna recenzja naukowa. Po uzyskaniu stopnia doktora w 2012 r., a więc w niespełna dziesięć lat dr Bereszyński wzbogacił swój dorobek w stopniu, którego mógłby Mu pozazdrościć niejeden pracownik naukowy wyższej uczelni. Formalnie mamy tutaj cztery pozycje książkowe, 19 artykułów w czasopismach punktowanych, aż 67 rozdziałów i artykułów w recenzowanych pracach zbiorowych, 30 haseł w recenzowanych opracowaniach encyklopedycznych i słownikowych, 12 artykułów w nierecenzowanych pracach zbiorowych, 7 artykułów w recenzowanych czasopismach niepunktowanych oraz 6 artykułów w czasopismach niepunktowanych i nierecenzowanych. Do tego należy doliczyć po jednej recenzji naukowej w czasopiśmie punktowanym i niepunktowanym oraz udział w jednej zbiorowej publikacji źródłowej.

Zasadniczo zakres chronologiczny badań Pana Bereszyńskiego obejmuje lata po 1945 do 1990, a więc okres sprawowania w Polsce władzy przez komunistów. To nie oznacza, że wśród Jego publikacji brak pozycje wykraczających poza te daty. Zakres terytorialny dociekań badawczych jest głównie skoncentrowany na obszarze Śląska Opolskiego. Dlatego należy uznać, że badania prowadzone przez Habilitanta mają w dużej mierze charakter regionalny. Jest to pewną zaletą Jego działań, zwłaszcza jeśli weźmie się pod uwagę niezwykle skomplikowany charakter stosunków narodowościowych, politycznych i społecznych na tym obszarze.

Wśród prac naukowych autorstwa dr. Bereszyńskiego dają się wyróżnić pewne grupy tematyczne. Niewątpliwie jest opór społeczny przeciwko rządowi komunistycznym, a zwłaszcza powstanie i działalność NSZZ „Solidarność” na terenie Opolszczyzny. Dr Bereszyński objął swoimi badaniami również działalność opozycyjną Konfederacji Polski Niepodległej oraz Solidarności Walczącej. Podejmując te tematy Autor nie mógł uniknąć zaprezentowania problemów odnoszących się do funkcjonowania organów bezpieczeństwa oraz stosowanych przez nie represji. Niezależnie od tego także oddzielne artykuły zostały

poświęcone różnym aspektom funkcjonowaniu organów bezpieczeństwa oraz wymiaru sprawiedliwości. W nurt badań Habilitanta wpisują się także Jego publikacje poświęcone sytuacji polityczno-społecznej na wspomnianym obszarze bezpośrednio po 1945 r., a także w okresie stalinizmu i „październikowej odwilży”. Osobna grupa artykułów odnosi się do różnych aspektów wydarzeń z lat 1967-1968, a także robotniczej rewolty na Wybrzeżu w grudniu 1970 r., oraz do szeroko rozumianych stosunków państwo-Kościół. W dorobku naukowym dr. Bereszyńskiego znajdują się teksty poświęcone dziejom gospodarczym województwa opolskiego, historii Opola, a także polityce władz komunistycznych wobec kolei polskich. Ze względu na złożoną strukturę etniczno-kulturową Śląska Opolskiego i rolę społeczności niemieckiej ważne miejsce w spisie prac naukowych dr Bereszyńskiego zajmują pozycje poświęcone tej tematyce, a zwłaszcza monografia *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945–1990*.

Wśród publikacji prezentujących działalność NSZZ „Solidarność” na plan pierwszy wybijają się dwie pozycje książkowe. Pierwszą z nich jest opublikowana w 2014 r. monografia zatytułowana *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*. Publikacja ta jest poprawioną i poszerzoną wersją jego rozprawy doktorskiej. W dwóch tomach, obejmujących w sumie ponad 1100 stron dr Bereszyński podjął się próby przedstawienia Związku „Solidarność” na Opolszczyźnie jako społecznego zjawiska przeciwstawiającego się systemowi komunistycznemu. W pierwszym tomie została ukazana geneza Związku, jego powstanie i rozwój. W początkowych rozdziałach Autor opisał dzieje Opolszczyzny od zakończenia II wojny światowej do 1980 r., a także przejawy oporu społecznego w tym czasie. Prezentując rozwój Związku Habilitant w bardzo szczegółowy sposób scharakteryzował formowanie się jego struktur i działalność zarówno w wymiarze całego województwa jak i poszczególnych historycznych i geograficznych jego części. W ostatnim rozdziale zarysowano relacje pomiędzy NSZZ „Solidarność” a jego otoczeniem społecznym w całym województwie do momentu wprowadzenia stanu wojennego. Drugi tom otwiera rozdział poświęcony sytuacji w Związku po wprowadzeniu stanu wojennego, a następny rozdział prezentuje działalność nielegalnych struktur w latach 1983-1986. W tym rozdziale Autor ukazał także represje stosowane przez funkcjonariuszy SB wobec działaczy związkowych oraz zakres emigracji politycznej. W trzecim rozdziale drugiego tomu opisano proces stopniowej odbudowy struktur związkowych. Ważnym aspektem prowadzonej narracji jest ukazania w tych procesach roli Kościoła katolickiego.

Pomimo tak poważnej objętości tej monografia Autor uznał, że przebadany przez niego materiał źródłowy nie był w pełni wykorzystany, a bogaty materiał ikonograficzny został

prezentowany w niewielkim zakresie. Dlatego też widział konieczność wykorzystania i zaprezentowania tych nowych materiałów w kolejnym opracowaniu. W rezultacie powstała kolejna praca poświęcona historii „Solidarności” zatytułowana *Rewolucja „Solidarności” w województwie opolskim 1980–1990*, wydana drukiem w 2020 r. przez Instytut Śląski w Opolu. W trzytomowej, niezwykle obszernej pracy Autor przedstawił w układzie chronologicznym wydarzenia z lat 1980-1990 na Opolszczyźnie, ale na tle najważniejszych zdarzeń historycznych w kraju. Główną formą przekazu informacji stał się obraz. Są to wycinki prasowe, „oficjalne” zdjęcia, materiały wytworzone przez Służbę Bezpieczeństwa, materiały gromadzone przez osoby prywatne itp. Swoje komentarze Autor ograniczył do koniecznego minimum. Powstała praca w niezwykle sugestywny sposób prezentuje przebieg wydarzeń dekady lat 80, nie tylko w województwie opolskim, ale w całym kraju. Jest nie tylko swoistą kroniką tamtych wydarzeń, ale zebrany w niej materiał w znaczącym zakresie może być wykorzystana w kolejnych badaniach odnoszących się do dziejów „Solidarności” i historii Polski w latach 80. Należy dodać, że oprócz wspomnianych powyżej opracowań zwartych dr Bereszyński opublikował kilkanaście bardziej szczegółowych artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych poświęconych „Solidarności” i strajkom poprzedzającym powstanie Związku. W tym kontekście należy także zwrócić uwagę na liczne hasła, a w tym biogramy Jego autorstwa zwłaszcza zamieszczane w *Encyklopedii „Solidarności”*.

Zajmując się dziejami oporu społecznego na Opolszczyźnie Habilitant nie ograniczał się tylko do prezentowania działalności NSZZ „Solidarność”. Uwagę zwracają artykuły opisujące okoliczności wprowadzenia stanu wojennego i jego przebieg na interesującym Autora obszarze. Jego artykuły można odnaleźć w kolejnych tomach *Wielkiej księgi opozycji na pograniczu. Władza, społeczeństwo i działalność opozycyjna na pograniczu Śląska Opolskiego i Czechosłowacji w latach 1945–1989*. W swoich badaniach zwracał uwagę na kilka środowisk opierających się systemowi komunistycznemu, a wśród nich również na środowisko akademickie (np. *Marzec '68 w opolskim środowisku akademickim*, [w:] *Marzec '68 z czterdziestoletniej perspektywy*, red. D. Kisielewicz i M. Świder, Opole 2009, s. 143-166; *Strajki akademickie w Opolu w 1981 roku*, „*Studia Śląskie*” 2009, t. 68, s. 312; *Poprawki i uzupełnienia do historii opolskiego NZS. Uwagi na marginesie publikacji „Młodzież kontra system”*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*” 2010, nr 2, s. 321–324; *Opolska WSP w warunkach „wojny polsko-jaruzelskiej” (w świetle dokumentów sprawy obiektowej krypt. „Aula”*, część I, „*Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego*” 2007, nr 3-4, s. 38-44; część II, „*Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego*” 2007, nr 5-6, s. 42-46; część III, „*Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego*” 2007, nr 7-8, s. 34-40; *Niezależny ruch studencki w Opolu i*

komunistyczny aparat represji w latach 1980–1989, [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 281–409; *Wyższa Szkoła Pedagogiczna i Wyższa Szkoła Inżynierska w Opolu w czasach rewolucji solidarnościowej (1980–1989)*, [w:] *Polskie uczelnie w latach osiemdziesiątych. Studia*, red. T. Gąsowski, Warszawa 2015, s. 22–73; *Od Marca '68 do sprawy Kowalczyków. Służba Bezpieczeństwa i opolskie środowisko akademickie w latach 1968–1974*, [w:] *Marzec i po Marcu. Wpływ kryzysu Marca '68 na środowiska naukowe i kulturę Polski Ludowej*, red. P. Benken i T. P. Rutkowski, Szczecin–Warszawa 2019, s. 56–99 itd.).

Jak wyżej wspomniano, chociaż w swoich rozważaniach dotyczących społecznego oporu Autor skoncentrował się na działaniach związku „Solidarność”, to w innych publikacjach zwraca także uwagę na inne środowiska (oprócz wyżej wspomnianego akademickiego), sięgając do całego okresu PRL-u, a w tym do pierwszych lat po zakończeniu II wojny światowej. Należy więc zauważyć takie opracowania Habilitanta jak: *Rozpracowanie i likwidacja tarnopolskich struktur WiN na Śląsku przez aparat bezpieczeństwa*, [w:] *Druga konspiracja na nowym pograniczu w latach 1945–1956. Szkice do dziejów podziemia antykomunistycznego na Śląsku i terenach ościennych*, red. K. Jasiak, Opole 2010, s. 107–152; *Przeciwko dwóm okupantom. Stanisława Runiewicz ps. „Kalina” — komendantka Wojskowej Służby Kobiet w Okręgu Tarnopolskim Armii Krajowej i eksterytorialnym Okręgu Tarnopolskim Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”*, [w:] *Kobiety na Kresach na przełomie XIX i XX wieku*, red. A. Dawid i J. Lusek, Warszawa 2016, s. 287–296; *Od Armii Krajowej i WSGO „Warta” do rzemieślniczej „Solidarności”. Szkic do portretu Karola Smockiewicza*, [w:] *„Solidarność” 1980–1981 w kraju i Wielkopolsce. Szkice do portretu*, „Studia i Materiały Poznańskiego IPN”, t. XXXV, red. K. Brzechczyn, Poznań 2016, s. 273–285; *Pomiędzy kolaboracją a opozycją. Stowarzyszenia chrześcijańskie i władze Polski Ludowej na przykładzie województwa opolskiego w latach 1950–1989*, [w:] *Nie tylko partia? Organizacje społeczne w Polsce Ludowej 1944–1989. Geneza, funkcjonowanie, znaczenie*, red. T. Ruzikowski, Warszawa 2017, s. 449–490 i inne.

W swoich pracach poświęconych problemom oporu społecznego prezentuje również inne organizacje działające w latach 1970–1990. Są to m.in. takie pozycje jak: *Młodzi opolanie wobec stanu wojennego (na przykładzie konspiratorów z organizacji „Wolność i Niepodległość”)* [w:] *Młodzież kontra system. Rola opozycji młodzieżowej w walce o niepodległość w latach 1945–1989*, red. M. Świder, Opole 2009, s. 71–84; *Konfederacja Polski Niepodległej na Śląsku Opolskim w latach 1980–1991*, [w:] *Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. M. Wenklar, Kraków 2011, s. 189–239; *Ewolucja celów i form*

działalności opozycyjnej w Polsce w latach 1980–1989. Casus Śląska Opolskiego, [w:] *Opozycja antykomunistyczna w krajach bloku wschodniego w latach 1945–1989*, red. K. Łabędź i M. Świder, Kraków 2014, s. 125–141; *Wybory w latach 1972–1989 oraz referendum społeczne w 1987 r. na Śląsku Opolskim. Działania aparatu władzy i środowisk opozycyjnych, akcje antywyborcze oraz spontaniczne przejawy postaw opozycyjnych wśród mieszkańców regionu*, [w:] *Wybory i referenda w PRL*, red. S. Ligarski i M. Siedziako, Szczecin 2014, s. 263–332; *Solidarność Walcząca i Partia Wolności w województwie opolskim w latach 1982–1991*, [w:] *Solidarność Walcząca 1982–1990: studia i szkice*, red. S. Ligarski, M. Siedziako, Szczecin – Warszawa 2019, s. 285–314 i inne.

Poruszając w swoich badaniach powyższe problemy (a także sygnalizowane poniżej) Autor był zmuszony prezentować działania aparatu bezpieczeństwa. Niezależnie od tego szereg jego tekstów zostało specjalnie poświęconych funkcjonowaniu ogniw Służby Bezpieczeństwa, zwłaszcza na obszarze Opolszczyzny. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na kilka pozycji Jego autorstwa: *Służba Bezpieczeństwa i środowiska naukowe. Wzajemne relacje ludzi nauki z aparatem represji na przykładzie Opola*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 2014, nr 1, s. 225–270; *Kadry aparatu bezpieczeństwa w województwie opolskim w latach 1956–1990 (ze szczególnym uwzględnieniem obsady personalnej stanowisk kierowniczych)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2016, nr 1, s. 11–62; *Rekrutacja, szkolenie i kariery funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa (na przykładzie województwa opolskiego)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2017, nr 1, s. 145–176; *Odpowiedzialność karna i dyscyplinarna funkcjonariuszy UB, SB i MO w świetle udokumentowanych przykładów ze Śląska Opolskiego*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2018, nr 1, s. 243–296; *Osobowe źródła informacji SB jako zjawisko historyczne, zagadnienie natury prawnej i aktualny problem społeczny w świetle wybranych przykładów z województwa opolskiego. Próba analizy porównawczej różnych perspektyw badawczych*, [w:] *Antropologia donosu*, red. R. Klementowski, J. Syrnyk, Wrocław – Warszawa 2017, s. 45–66; *Pion śledczy aparatu bezpieczeństwa w województwie opolskim w latach 1950–1990. Struktura, kadry, zadania i ważniejsze przejawy działalności*, [w:] *Piony śledcze aparatu bezpieczeństwa publicznego 1944–1990*, red. M. Dźwiągł i P. Skubisz, Szczecin – Warszawa 2017, s. 41–164. W kontekście działań podejmowany przez aparat ucisku dr Bereszyński zwrócił również uwagę na funkcjonowanie komunistycznego wymiaru sprawiedliwości (*Usłudni, zastraszeni, niepokorni. Postawy sędziów i innych pracowników wymiaru sprawiedliwości wobec systemu komunistycznego na przykładzie Śląska Opolskiego* [w:] *Zbrodnie sądowe w latach 1944–1989*.

Konformizm czy relatywizm moralny środowisk prawniczych?, red. M. Grosicka, D. Palacz, Kielce – Warszawa 2020, s. 77–97).

Przedmiotem zainteresowania dr Bereszyńskiego stały się także szeroko rozumiane relacje pomiędzy komunistycznym państwem a Kościołem katolickim. W szczególności Autor zwracał uwagę na ważne wydarzenia w historii Kościoła takie jak np. obchody 1000-lecia chrztu [*Władze komunistyczne i Kościół w województwie opolskim w okresie obchodów milenijnych (1956–1966/1967)*, [w:] *Pół wieku Milenium. Religijne, polityczne i społeczne aspekty obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski (1956–1966/1967)*, red. B. Noszczak, Warszawa 2017, s. 569–650], wizyta Ojca Świętego Jana Pawła II w Polce [*Wizyta papieża Jana Pawła II na Górnym Śląsku w 1983 roku*, [w:] *Górny Śląsk w Polsce Ludowej*, t. 1, *Przełomy i zwroty*, red. A. Dziurok i B. Linek, Katowice – Opole 2016, s. 233–250, współautorstwo]. Autor podejmował także zagadnienie powiązań przedstawicieli Kościoła z opozycją (np. *Byli z nami w najtrudniejszym czasie. Kapłani i środowiska związkowoopozycyjne w województwie opolskim w latach 1980–1989*, [w:] *Księża dla władzy groźni. Duchowni współpracujący z opozycją (1976–1989)*, red. R. Łatka, Warszawa 2019, s. 121–147; *Ksiądz biskup Antoni Adamiuk – kapelan regionalnej „Solidarności” opolskiej*, [w:] *Księża dla władzy groźni. Duchowni współpracujący z opozycją (1976–1989)*, t. 2, red. R. Łatka, Warszawa 2020, s. 38–63), a także działań represyjnych podejmowanych przez władzę wobec Kościoła (*Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec Kościoła katolickiego na przykładzie Śląska Opolskiego i sąsiednich terenów dolnośląskich w latach 1945–1950*, „*Studia Śląskie*” 2018, t. 82, s. 17–42; *Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej wobec Kościoła katolickiego na przykładzie województwa opolskiego w latach 1950–1956*, „*Studia Śląskie*” 2019, t. 84, s. 151–178). Autor zwrócił również uwagę na funkcjonowanie na Opolszczyźnie Urzędu ds. Wyznań i jego wrogie działania w stosunku do Kościoła katolickiego (*Prawe ramię partii w walce z Kościołem. Działalność terenowych struktur Urzędu ds. Wyznań na przykładzie województwa opolskiego*, [w:] *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, tom 1: *Struktury wojewódzkie i wybrane aspekty działalności*, red. nauk. R. Łatka, Warszawa 2020, s. 108–217).

Wśród pozycji autorstwa dr. Bereszyńskiego można także odnaleźć publikacje odnoszące się do historii gospodarczej, zwłaszcza w odniesieniu do dziejów Śląska Opolskiego (np. *Boom inwestycyjny jako bariera rozwoju gospodarczego. Paradoksy historii gospodarczej PRL na przykładzie województwa opolskiego w latach 1971–1980*, [w:] *Meandry modernizacji*, red. D. Bazuń, R. Domke, M. Kwiatkowski, Toruń 2020, s. 148–159; *Pod znakiem „dynamicznego rozwoju”. Strategia gospodarcza PZPR po Grudniu ’70 i jej realizacja na przykładzie województwa opolskiego – od optymistycznych prognoz i deklaracji po pierwsze*

oznaki kryzysu, „Studia Śląskie” 2016, t. 78, s. 65–100, 2017, t. 81, s. 113–152; *Pod znakiem dynamicznego rozwoju. Strategia gospodarcza PZPR po Grudniu’70 i jej realizacja na przykładzie województwa opolskiego. Cz. 3. Od prób korekty („manewr gospodarczy”) do otwartego kryzysu. Sytuacja społeczno-gospodarcza w województwie opolskim pomiędzy Czerwcem’76 a Sierpniem’80*, „Studia Śląskie” 2019, t. 85, s. 115–151). Dość specyficzny charakter mają artykuły poświęcone historii kolei polskich. Z jednej strony mamy więc pozycję ukazującą znaczenie kolei w sytuacjach kryzysów gospodarczych w PRL-u (*Kolej i zjawiska kryzysowe w gospodarce PRL na przykładzie województwa opolskiego*, [w:] *A jednak kolej. Historyczne i współczesne uwarunkowania rozwoju transportu*, red. T. Przerwa, D. Keller, B. Kruk, Lubin 2019, s. 114–120), zaś z drugiej cykl artykułów opisujących „ochronę” kolei przez Służbę Bezpieczeństwa (*Koleje pod specjalnym nadzorem. Aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej jako instrument nadzoru państwowego nad koleją w latach 1945–1956*, [w:] *Państwo wobec kolei żelaznych w Polsce*, red. M. Kapias i D. Keller, Rybnik 2017, s. 309–349; *Koleje pod specjalnym nadzorem. Służba Bezpieczeństwa jako instrument nadzoru państwowego nad koleją w czasach PRL*, „Szkice Archiwalno-Historyczne”, nr 14, 2017, s. 73–101; *Koleje pod specjalnym nadzorem. Służba Bezpieczeństwa Polski Ludowej jako instrument nadzoru państwowego nad koleją w latach 1957–1980*, Cz. 1 (1957– 1975), „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2020, nr 1, s. 161–188, , Cz. 2 (1975– 1980), „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2020, nr 2, s. 111–134).

Jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora dr Bereszyński zajmował się dziejami Opola i Śląska Opolskiego po II wojnie światowej. Rezultatem tych badań był tekst opublikowany w zbiorowej pracy (*Opole polskie (1945–2010)*, [w:] *Opole. Dzieje i tradycja*, red. B. Linek, K. Tarka i U. Zajączkowska, Opole 2011, s. 141–178) oraz artykuł zamieszczony w „Studiach Śląskich” (*Śląsk Opolski i przełom polityczny lat 1970–1971*, „Studia Śląskie” 2012, t. 71, s. 229–280). W swoim dorobku badawczym Habilitant ma także szereg pozycji odnoszących się do wielu innych zagadnień z najnowszej historii. Kilka artykułów dotyczy inwazji państw Układu Warszawskiego na Czechosłowację w 1968 roku (np. *Za waszą niewolę i naszą. 40. rocznica najazdu na Czechosłowację – sytuacja na pograniczu prudnicko-jesenickim*, „Ziemia Prudnicka” 2008, s. 83–92; *Rok 1968 w Polsce i Czechosłowacji*, [w:] *Wielka księga opozycji na pograniczu. Władza, społeczeństwo i działalność opozycyjna na pograniczu Śląska Opolskiego i Czechosłowacji w latach 1945–1989*, t. 1, red. R. Roszkowski, Prudnik 2020, s. 5–80). W jego dorobku znajduje się również publikacja odnosząca się do relacji polsko-francuskim po II wojnie światowej (*Francja i system komunistyczny w Polsce. Stosunki polsko-francuskie po II wojnie światowej, w świetle wybranych materiałów UB i SB*,

[w:] *Spoglądając na Mariannę. O Francji i Francuzach w pierwszej połowie XX wieku z polskiej perspektywy*, red. M. Białokur i A. Karbowski, Opole – Bielsko-Biała 2014, s. 169–200).

W dwóch kolejnych opracowaniach Autor zwrócił uwagę na intrygujące wymiary funkcjonowania komunistycznych władz na obszarze Opolszczyzny (np. *PZPR i media informacyjne w województwie opolskim w latach 1980–1990*, [w:] *Więcej niż partia. PZPR a polityka, gospodarka i społeczeństwo 1948–1990*, red. A. Dziuba, B. Tracz, Katowice – Warszawa 2017, s. 435–468; *Kryminogenna koegzystencja. Przedsiębiorczość prywatna, państwowy aparat władzy i działalność przestępcza z ich udziałem na przykładzie województwa opolskiego w ostatniej dekadzie PRL*, [w:] *Brudne wspólnoty. Przestępczość zorganizowana w PRL w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku*, red. K. Nawrocki, D. Wicenty, Gdańsk – Warszawa 2018, s. 190–208).

Niezwykłe ciekawym i ważnym aspektem badań dr. Bereszyńskiego jest Jego zaangażowanie w badania nad mniejszościami narodowymi, a zwłaszcza nad mniejszością niemiecką w okresie PRL-u. Samo zagadnienie obecności mniejszości narodowych w Polsce po 1945 r. oraz działań prowadzonych wobec nich przez bezpiekę było podejmowane przez innych badaczy. W 2019 roku ukazała się zbiorowa praca pod redakcją Jarosława Syrnika pod tytułem *Aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości narodowych w Polsce w latach 1944–1956*. Tom ten, oprócz ogólnych refleksji, zawiera artykuły poświęcone kwestii żydowskiej, niemieckiej, ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej, cygańskiej oraz greckich uchodźców zamieszkujących nasz kraj. Z kolei trzy lata wcześniej opublikowano materiały i dokumenty Służby Bezpieczeństwa odnoszące się do intensywnie inwigilowanej społeczności ukraińskiej (*Kwestia ukraińska w działalności Służby Bezpieczeństwa PRL. Dokumenty i materiały*, Warszawa 2016). Co prawda w kontekście mniejszości narodowych głównym przedmiotem badań dr. Bereszyńskiego jest mniejszość niemiecka na Opolszczyźnie, to kilka ze swoich artykułów poświęcił również działaniom podejmowanym przez aparat bezpieczeństwa wobec społeczności żydowskiej (*Komunistyczny aparat bezpieczeństwa wobec Żydów i postaw antysemitycznych na Dolnym i Górnym Śląsku w pierwszych latach po zakończeniu drugiej wojny światowej*, [w:] *Ziemie Zachodnie i Północne (1945 – 2020). Nowe konteksty*, red. M. Bukiel, A. Sakson i C. Trosiak, Poznań 2020, s. 307–329; *Represyjne działania władz komunistycznych na Opolszczyźnie wobec osób pochodzenia żydowskiego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*, [w:] *Żydzi na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku*, red. B. Kalinowska-Wójcik i D. Keller, Rybnik – Katowice 2012, s. 347–365; *Żydzi i aparat bezpieczeństwa Polski Ludowej na przykładzie Górnego i Dolnego Śląska w latach 1945–1989*,

[w:] *Relacje polsko-żydowskie w XX wieku. Badania – kontrowersje – perspektywy*, red. T. Domański i E. Majcher-Ociesa, Kielce - Warszawa 2021, s. 77–103; *Czystka antysemicka w Wojsku Polskim w latach 1967–1968 na przykładzie dwóch oficerów Śląskiego Okręgu Wojskowego: płk. dypl. Izydora Helina i płk. Mieczysława Wolmuta*, [w:] *Żydzi i wojsko polskie w XIX i XX wieku*, red. T. Domański, E. Majcher-Ociesa, Kielce – Warszawa 2020, s. 302–320).

Znaczną część badań Habilitant poświęcił problematyce działań prowadzonych przez aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości niemieckiej na Opolszczyźnie i Górnym Śląsku. Tym zagadnieniom zostało poświęconych szereg tekstów opublikowanych w języku polskim i niemieckim. Marginalnie ta tematyka pojawiała się także w innych publikacjach, o szerszym zakresie tematycznym. Problematyką tą dr Bereszyński zajął się jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora i konsekwentnie kontynuował ją w trakcie dalszych swoich badań. Swego rodzaju ich ukoronowaniem jest monografia *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945–1990*, opublikowana w 2017 r. (brak tej pozycji w wykazie dorobku naukowego), dwa lata później ukazało się jej poprawione i uzupełnione drugie wydanie i to właśnie ono zostało zgłoszone jako osiągnięcie naukowe wraz z ciągiem innych publikacji. Zainteresowanie problematyką poruszaną w opracowaniu było tak duże, że w 2020 r. zdecydowano się na wydanie niemieckojęzycznej wersji tej pracy (*Der kommunistische Sicherheitsapparat und die deutsche Bevölkerung in Oberschlesien zwischen 1945 und 1990*, Opole 2020).

W okresie PRL-u temat mniejszości narodowych, a zwłaszcza mniejszości niemieckiej były swoistymi tematami tabu, właściwie nieznanymi szerszej opinii publicznej. Z kolei oficjalna propaganda udawiała, że takiego problemu w ogóle nie ma, zwłaszcza w kontekście przeprowadzonej po II wojnie światowej akcji wysiedleńczej Niemców z ziem przyłączonych do Polski. Sytuacja zmieniła się pod koniec XX w., kiedy to pojawiło się wiele prac naukowych i popularnych prezentujące niezwykle złożone stosunki narodowościowe oraz relacje pomiędzy władzami komunistycznymi a ludnością przyznającą się do niemieckiej tożsamości narodowej. Wśród nich najnowsze opracowanie Zbigniewa Bereszyńskiego to niewątpliwie jedna z najlepszych prac, jakie opublikowano na ten temat w ostatnich latach. We wstępnej części Autor scharakteryzował sytuację rdzennej ludności śląskiej bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej, a także niezwykle skomplikowane problemy dotyczące akcji wysiedleń, osób z folkslist itp. W kolejnych rozdziałach opisywano rozmaite przejawy postaw proniemieckich i działań podejmowanych przez aparat bezpieczeństwa wobec mniejszości niemieckiej w poszczególnych okresach politycznych dziejów PRL-u i w kontekście relacji

państwa polskiego z Republiką Federalną Niemiec. Monografię zamykają rozdziały poświęcone rozwojowi struktur organizacyjnych mniejszości niemieckiej oraz ich legalizacji na Górnym Śląsku. Na uznanie zasługuje przeprowadzona kwerenda źródłowa, która zaowocowała bogactwem materiałów archiwalnych o podstawowym znaczeniu dla opracowywanego zagadnienia. Ze względu na specyfikę prowadzonych badań główną bazę źródłową stanowią materiały zgromadzone w archiwach kilku oddziałów Instytutu Pamięci Narodowej. Niemniej jednak Autor wykorzystał również źródła archiwalne innej proveniencji. W prowadzonych badaniach istotne były także źródła i wspomnienia drukowane oraz materiały prasowe. Ponadto praca poparta jest bardzo rozległą literaturą. Przebadanie pod kątem podjętej problematyki tak ogromnej ilości materiałów źródłowych, bardzo zróżnicowanych co do formy wymagało od Autora dobrego przygotowania warsztatowego. Jednak w mojej opinii, we wstępnej części pracy brakuje jednoznacznego zdefiniowania obszaru Górnego Śląska będącego przedmiotem badań. Owszem, we wstępie Autor w kilku zdaniach odnosi się do tego problemu, ale ostatecznie nie stawia tej przysłowiowej „kropki nad i”. Jest to tym bardziej istotne, że w większości swoich publikacji Autor raczej pisze o Opolszczyźnie nie traktując tego obszaru jako części Górnego Śląska. Być może dobrym rozwiązaniem byłoby dołączenie do monografii mapy obejmującego obszar będący przedmiotem badań, dodatkowo z zaznaczeniem skupisk mniejszości niemieckiej (o ile można to określić).

Tekst monografii odnosi się do niezwykle skomplikowanych stosunków narodowościowych na obszarze Górnego Śląska. Praca stanowi efekt, prowadzonych od dłuższego czasu badań Habilitanta nad powojenną historią tego obszaru oraz funkcjonowaniem i rolą aparatu bezpieczeństwa w zwalczaniu wszelkich przejawów separatyzmów narodowych. Autor zaprezentował działania organów bezpieczeństwa „Polski Ludowej”, ich struktury, ale także agenturalną współpracę osób zwербowanych przez bezpiekę w środowisku społeczności niemieckiej. Ten aspekt, a zwłaszcza skala inwigilacji została przedstawiona przez Autora w bardzo ciekawy sposób. Dla zrealizowania swojego planu naukowego był zmuszony uwzględnić uwarunkowania organizacyjne, polityczne, społeczne i ekonomiczne opisywanych przez siebie zdarzeń. W rezultacie, dzięki takiemu podejściu badania dr Bereszyński, pod wieloma względami, mają charakter wyjątkowy. Habilitant doskonale uporała się z tym zadaniem, zadawalając nawet bardzo dociekliwego czytelnik. Do tego wysiłku należy odnieść się z dużym szacunkiem.

Niewątpliwie ukazanie specyfiki i wyjątkowości regionalnej dostarcza nauce przypadków precedensowych i pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy i poznać realia, będące wynikiem decyzji centralnych. Dlatego też prezentowaną rozprawę należy uznać nie tylko za

oryginalną, ale wskazującą podobny kierunek badań dla innych badaczy. Stanowi ona istotny wkład do historiografii regionu, a także jest ważnym uzupełnieniem badań dotyczących historii PRL-u.

Pisząc o dorobku naukowym Habilitanta musi się wspomnieć o jego udziale w konferencjach naukowych, wśród których znajdują się także te o wymiarze międzynarodowym. W tej kwestii dr Bereszyński ma się czym pochwalić, zarówno co do liczby jak i tematyki konferencji naukowych, w których uczestniczył. Jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora było to 14 konferencji, natomiast po uzyskaniu aż 69. Jest także autorem kilku recenzji prac naukowych. W swoim dorobku dr Bereszyński ma także notki biograficzne, przy opracowaniu których zadbał o detale.

Kończąc ocenę działalności Habilitanta należy także zwrócić uwagę na niezwykle pozytywną rolę jaką de Bereszyński odgrywa w popularyzowaniu wiedzy historycznej. Najlepszym tego dowodem jest blisko sto jego artykułów zamieszczonych w codziennej prasie. Artykuły te w większości poświęcone są dziejom społeczno-politycznym Śląska Opolskiego po 1945 roku.

Podsumowując dotychczasowy dorobek Habilitanta należy zauważyć, że jest on zróżnicowany tematycznie i - jak wyżej przedstawiono – odnosi się do kilku obszarów badawczych. Oczywiście wśród prac bardzo dobrych trafiają się i takie, co do których można wysuwać pewne zastrzeżenia. Recenzent ma także świadomość faktu powtarzania przez Autora pewnych treści w różnych publikacjach. W całym dorobku naukowym liczba samodzielnych monografii nie jest zbyt duża. Podstawą, zresztą bardzo ważnej publikacji poświęconej „Solidarności” była praca doktorska. Jedynie całkowicie nowym opracowaniem jest monografia dotycząca działań bezpieki wobec ludności na Śląsku w latach 1945-1990. Z drugiej strony w dorobku badawczym Habilitanta znajdują się serie artykułów, które - ze względu na objętość i aparat naukowy - „razem złożone” z pewnością pozwoliłyby na otrzymanie trzech kolejnych książek.

Być może słabością tego dorobku jest daleko posunięte zogniskowanie badań na stosunkowo niewielkim obszarze. Jednak patrząc na problem z innego punktu widzenia należy docenić wagę prowadzenia badań regionalnych, zwłaszcza w sytuacji gdy w ostatnim czasie w wyniku zabiegów prawnych i administracyjnych próbuje się je zepchnąć „na margines” zainteresowań badawczych. A przecież, jak wiadomo, to właśnie takie dociekania są niezwykle ważnym uzupełnieniem badań prowadzonych na szerokim tle. To one dostarczają materiału do wyprowadzania bardziej ogólnych wniosków

Będąc w swoich działaniach „wolnym strzelcem” dr Bereszyński działa poza systemem

szkół wyższych, tak więc - co rozumiałe - nie ma możliwości wykazania się działalnością dydaktyczną. Jednak – jak sam pisze – jego praca badawcza ma bardzo szeroki wymiar społeczny: „Przyczynia się ona do wewnętrznej integracji zróżnicowanej społeczności lokalnej Śląska Opolskiego, a także do uhonorowania wielu osób zasłużonych dla kraju i regionu, których nazwiska w innym przypadku mogłyby niesłusznie popaść w zapomnienie”.

Konkluzja

W swoich badaniach dr Bereszyński skupia się na najnowszych dziejach Polski, a w szczególności na rejonie Śląska Górnego, zwłaszcza Śląska Opolskiego. Jak wyżej podkreślano Habilitant potrafił odnaleźć co najmniej kilka różnych obszarów swoich naukowych dociekań. Jego działalność badawcza nie jest więc monotematyczna, chociaż (jak powtarzam) zdominowana przez badania nad Śląskiem i komunistycznym aparatem represji. Za dużą zaletę uważam prowadzenie badań regionalnych, zwłaszcza w odniesieniu do obszaru o niezwykle skomplikowanym charakterze stosunków narodowościowych, politycznych i społecznych. Większość publikacji odznacza się nie tylko dość dużą objętością, ale przede wszystkim wielką dbałością o jak najbardziej szczegółową rekonstrukcję wydarzeń i procesów historycznych. Na uwagę zasługuje również rozbudowany aparat naukowy, w tym niejednokrotnie bardzo obszerne przypisy.

Jeśli dr Bereszyński planowałby dalszy swój rozwój naukowo-badawczy powinien zatroszczyć się o poszerzenie swojego dorobku o pozycje obcojęzyczne, gdyż ten dotychczasowy jest dosyć skromny. W dzisiejszej nauce to już konieczność. Na tym polu jest jeszcze dużo do zrobienia. Godny uwagi jest fakt posiadania kilkunastu artykułów publikowanych w czasopismach punktowanych, czego mógłby mu pozazdrościć niejeden pracownik naukowy związany ze szkolnictwem wyższym. W tym kontekście można pomyśleć o większym zróżnicowaniu tytułów czasopism naukowych, w których zamieszczane są teksty Habilitanta.

Omówiony dorobek naukowym świadczy o dobrym przygotowaniu warsztatowym Habilitanta. To co chyba najważniejsze w ocenie dorobku osoby starającej się uzyskanie stopnia doktora habilitowanego to fakt znacznego powiększenia ilościowego tego dorobku od chwili uzyskania stopnia doktora, a to co może jeszcze istotniejsze ogromny postęp w zakresie udoskonalenia swojego warsztatu badawczego.

Publikacje Jego autorstwa stanowią znaczący wkład w rozwój badań historycznych nad najnowszymi dziejami Opolszczyzny, a także nad funkcjonowaniem komunistycznych organów bezpieczeństwa państwa w okresie PRL-u. Stanowią niezwykle ważny i oryginalny wkład do badań nie tylko nad dziejami politycznymi, ale także społecznymi Polski po II wojnie

światowej. Myślę, że Habilitant ma świadomość znaczenia swoich prac dla rozwoju nauki. Jeszcze raz można powtórzyć, że Jego autorskie teksty są wyposażone w solidny aparat naukowy. W rezultacie pozwala to na pozytywną ocenę całego dorobku naukowego Habilitanta.

Podsumowując powyższe rozważania należy podkreślić, że mamy do czynienia z badaczem w pełni dojrzałym, zdolnym do prowadzenia samodzielnych badań naukowych. Będąc właściwie historykiem-amatorem przestrzega wszystkich reguł i zasad obowiązujących w warsztacie prowadzenia badań nad przeszłością. W opinii recenzenta cały Jego dorobek spełnia warunki określone w stosownych artykułach ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. W związku z tym, z pełnym przekonaniem, wnoszę o dopuszczenie Pana dr. Zbigniewa Bereszyńskiego do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Kraków, 10 stycznia 2022